V KRUHU HYPOTÉZ, ČI V ZAJETÍ POCHYB?

Jan Klápště

Názor o českém původu granátů (či pyropů) použitých ve výzdobě merovejských předmětů se v dnešní etapě studia asi nejdříve objevil v knize *B. Arrhenius* (*1985*, 31, 156). Švédská badatelka připomněla údaj ze 70. let 18. stol. o „granátech velkých jako pěst" nalézaných v břidlicové hornině u Zbyslavi na Čáslavsku, a vlastní oporu pro lokalizaci surovinového zdroje našla ve výsledcích difrakční analýzy. Hodnocení vzorků z merovejských ozdob z pozdního 5. až počátků 6. stol. se totiž blížilo těm rozborům, které už v 50. letech 20. stol. charakterizovaly české zdroje granátů. Obdobná a různě doložená hodnocení se potom objevila u několika autorů (např. *Greiff 1998*, 603), zatím nejpodstatnější význam však připadl mineralogickým analýzám granátů z merovejských předmětů, které zveřejnili *D. Quast* a *U. Schüssler* (*2000*). Soubor vzorků z jihozápadu Německa mohli rozdělit do dvou skupin, z nichž mladší, datovaná do 7. až počátku 8. stol., vykázala průkaznou chemickou shodu s granáty z Třebenic a Měrunic v severozápadních Čechách. Svůj závěr formulovali jednoznačně, podle mapy dnes známého výskytu granátů nelze původ příslušné součásti merovejských ozdob hledat jinde než v právě zmíněné oblasti Českého středohoří. Odpovídá i podoba granátů, mladší z uvažovaných skupin zahrnuje kameny drobné, jen málo vhodné pro šperkařské užití.

Uvedené závěry, na něž Petr Charvát záslužně upozornil, zcela samozřejmě volají po živé pozornosti českého bádání. Provází je ovšem několik obtížně řešitelných otázek. Prvý z otazníků přece jen zůstává u samotného mineralogického určení. Nejnovější determinace působí přesvědčivě a bylo by bláhové vypočítávat ta z obdobných určení, která rovněž zněla přesvědčivě, ale po čase se ukázala jako chybná a zavádějící. Příčina omylů v jinak naprosto exaktních závěrech spočívá v rozdílech mezi sítí surovinových zdrojů dostupných třeba právě v 5. až 8. stol. a tím, co mohou zachytit novodobé mineralogické a geologické mapy. Debata o těchto otázkách je ovšem jednoznačnou doménou mineralogů a geologů, od nich a jedině od nich koneckonců zpravidla vzešly i korektury dřívějších determinací. Úvahy archeologů, které na surovinová určení tohoto druhu navazují, se však nemusejí vždy opírat o určení zcela bezpečná a jednoznačná. Jakkoli „exaktně" zdůvodněná východiska totiž ještě sama o sobě nutně neopouštějí rámec pravděpodobnosti.

Kladou-li novější mineralogická určení zdroj části granátů zpracovávaných v merovejských dílnách do severozápadních (či východních) Čech, může česká archeologie a historie raného středověku reagovat jen velmi nesnadno. V našich pramenech totiž ke zmíněnému závěru chybí „odpovídající" protějšek. Tam, kde by v 7. až 8. stol. měly být získávány uvažované granáty, žádnou korelaci neznáme. Z psaného svědectví můžeme povolat jedinou osobu, jíž není nikdo jiný, než *homo nomen Samo natione Francos de pago Senonago*. Víme-li tak málo jako v tomto případě, nebrání nic tomu, abychom sporé informace nesečetli dohromady. Na našeho oblíbeného kupce Sama si vzpomněli už *D. Quast* a *U. Schüssler* (*2000*, 91), nyní ho pro české granáty (s důkladnějším zdůvodněním) vysílá P. Charvát. Zcela zjevně a odvážně pokračujeme v řetězení hypotéz. Sama, „muže výtečného ducha i jaré síly", spojil se starými Čechy již F. Palacký (a přiřkl mu vlastnosti, jimž doba kolem roku 1848 náramně rozuměla), jistoty však v tomto ohledu přes důmyslné kombinace ani dnes nemáme. Přidáme-li ovšem úvahu, že předměty zachycené v kresbách učitele M. U. Kasparka a nalezené snad (?) v Újezdě u Mohelnice mohou pocházet z hrobů „doprovodu historického kupce Sama" (*Charvát 1997*), otevřeme další kolo hypotéz. Samovi lidé se pohybují ve značném geografickém rozpětí, do Českého středohoří se přijíždějí zásobovat červenými kaménky, někteří z nich odcházejí z tohoto světa u Mohelnice vzdálené od Třebenic zhruba 250 km vzdušnou čarou. Črtáme příběh, který nepostrádá jistou podmanivost, jehož podání ale poznamenává jedna jediná vada: chybějí nám důkazy. Při jejich absenci nelze ani diskutovat, sled možností nikdo kriticky neověří, výklad buď přijmeme, nebo nepřijmeme. A také asi (jako obvykle) odkážeme na příští výzkum, který (jako obvykle) vše vyřeší.

Téma, jehož se jen zběžně dotýkáme, je svou podstatou hned v několika ohledech neobyčejně závažné. Petra Charváta už dlouhou řadu let vede soustavná snaha rozšiřovat dostupné poznávací možnosti, snaha opřená o nově formulované otázky. Věc je jasná, se zděděnými otázkami budeme nejspíše jen zmnožovat v principu známé odpovědi. Ostatně i pisatele těchto řádků Petr Charvát leccos naučil a přiměl ho vnímat odlišné obzory poznávání středověkého světa. Tomu hlavnímu tématu, stejně lákavému jako nesnadnému, lze říkat různě, třeba kontaktní či komunikační archeologie. Připomeňme jen některá úskalí, která tento poznávací směr provázejí při zacházení s artefakty: – a) Někde archeologie (třeba dočasně?) vypovídá svoje služby a její relevantní svědectví chybí. Příkladem by mohla být situace výše zmíněné teorie o raně středověké exploataci českých granátů. – b) Některé skupiny artefaktů z geograficky a kulturně odlehlých oblastí vykazují určité společné úzce vyhraněné znaky, ale jasné důkazy jejich skutečné spojitosti nám (zatím?) chybějí. Stačí zmínit raně středověké nádoby s plastickou výzdobou (*Profantová 2000*). Čekáme-li na řešení „novými nálezy", mohly by tu pozitivní důkaz přinést nálezy importů odpovídajícího druhu porýnského zboží v Čechách. Již dnes by ale mohla vznikat studie o tom, kdy, za jakých podmínek a z jakých důvodů mohlo dojít k uvolnění jinak uzavřených systémů regionálních výrobních tradic a k začlenění kulturně cizích elementů do jejich produkce (v tomto ohledu ostatně čekají na diskusi závěry *S. Brathera*, např. *1995*). – c) Někde zacházíme s památkami, které zcela evidentně jsou pramenem kontaktního studia, jejichž určení nám ale působí potíže. Byť i jen namátkový seznam by byl dlouhý, vyjměme z něj jedinou položku, mikulčický parohovinový terčík. Nálezově byl spojen se situací hrobů z 9. stol. a další důkladný rozbor prokázal vztah jeho výzdoby k egyptskému prostředí (*Charvát 1986*; dále např. *1995*, 9). O této „ideové" relaci není pochyb, zůstává však otázkou (tak již *Charvát 1986*, 12), lze-li do Egypta 5. až 7. stol. klást i vlastní původ daného předmětu. Výrazné a sotva zaměnitelné znaky totiž mikulčický parohovinový terčík spojují s figurálně zdobenými hracími kameny roztroušenými po velké části Evropy a datovanými do 11. a 12. stol. (*Kluge–Pinsker 1991*, 155n., územně nejbližší analogii publikoval *Hejna 1967*, obr. 35: 5). Na tento kontext poukázala už *B. Kavánová* (*1995*, 199), která nadto doplnila závažnou informaci o nálezových souvislostech. Ukazuje se totiž, že spojitost terčíku se situacemi 9. stol. není jistá, mohl pocházet i z pozdějšího (mladohradištního) období.

Hlavní problém našeho dnešního archeologického kontaktního studia se pokusil postihnout název této poznámky. Bez hypotéz se uvažovaným směrem vůbec nevydáme, pochyby a vyhraněná skepse mnohdy zbrzdí už naše prvé kroky. O tom, kam nás může dovést řetězení hypotéz a absence argumentačních možností, se zároveň není třeba rozepisovat. Vše nadto řešíme v dialogu s veřejnos-

tí, při němž podmanivý výklad s odvážnými hypotézami vzbuzuje mnohem a mnohem větší pozornost než opatrná sdělení, v nichž se střídá *snad* a *možná* a kde kraluje slovo *nevíme*. U oboru závislého na vnější podpoře hraje míra společenského zájmu až životně důležitou roli. V principu však i pro toto dilema zbývá jediné řešení – chce-li archeologie zůstat vědou, nemůže spoléhat na řetězení hypotéz a vzdalovat se argumentačním nárokům.

LITERATURA

Arrhenius, B. 1985: Merovingian garnet jewellery, emergence and social implications. Stockholm.

Brather, S. 1995: Nordwestslawische Siedlungskeramik der Karolingerzeit – Frankische Waren als Vorbild?, Germania 73, 403–420.

Greiff, S. 1998: Naturwissenschaftliche Untersuchungen zur Frage der Rohsteinquellen für frühmittelalterlichen Almandingranatschmuck rheinfränkischer Provenienz, Jahrbuch des Römisch–Germanischen Zentralmuseum Mainz 45/2, 599–646.

Charvát, P. 1986: Velká Morava a koptský Egypt, Památky archeologické 77, 5–17.

— *1995*: Die Langobarden und Böhmen, Civis – Studi e testi 19 (Trento), 7–14.

— *1997*: Hrady v podlesí: Středověké Vraclavsko do roku 1300, in: Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, Litomyšl, 7–41.

Hejna, A. 1967: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska, Památky archeologické 58, 169–271.

Kavánová, B. 1995: Knochen– und Geweihindustrie in Mikulčice, in: Studien zum Burgwall von Mikulčice 1, Brno, 113–378.

Kluge–Pinsker, A. 1991: Schach und Trictrac. Zeugnisse mittelalterlicher Spielfreude in salischer Zeit. Römisch–Germanisches Zentralmuseum – Monographien Bd. 30. Sigmaringen.

Profantová, N. 2000: Slovanské výšinné sídliště z Třebovle, okr. Kolín. K problému napodobování cizích předloh v keramice, Archeologické rozhledy 52, 647–664.

Quast, D. – Schüssler, U. 2000: Mineralogische Untersuchungen zur Herkunft der Granate merowingerzeitlicher Cloisonné–arbeiten, Germania 78, 75–96.

In the realms of hypothesis or seizing on doubts?

A discussion piece drawing attention to questions regarding the theory of a Bohemian origin for several pyropes used in the decoration of Frankish artefacts. An assessment cannot in itself offer any actual evidence for the Early Medieval exploitation of Bohemian resources, although an exact result cannot rule out a possibility. In the archaeological information regarding Early Medieval Bohemia there are no traces that would allow a critical evaluation of the aforementioned theory, or therefore its supportable acceptance or dismissal. This contribution thus returns to a discussion of the pitfalls of contact studies.

JAN KLÁPŠTĚ, Archeologický ústav AV ČR, Letenská 4, 118 01 Praha 1; e-mail: klapste@arup.cas.cz